

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА

Поняття правової системи та її структура.

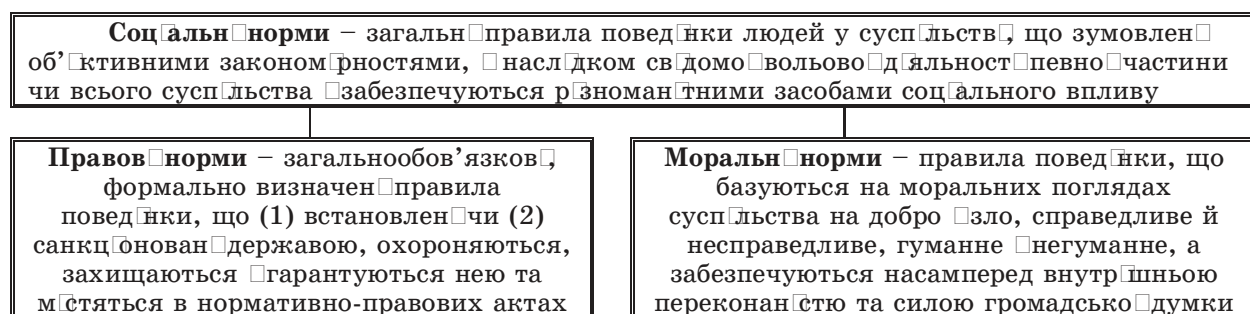
Система права та її елементи. Норми права. Інститути права. Галузі права. Система підприємницького права

Джерела права та принципи їх дії. Система нормативно-правових актів України. Види джерел. Застосування міжнародних договорів.

Система публічно-правового регулювання підприємництва. Поняття державно-регуляторної політики. Сфери господарської діяльності, які може контролювати держава.

Поняття норми права. Структурною та змістовною основою права є правова норма. Все починається в праві з норми. Вона може бути різних видів, міститися в актах державних чи недержавних органів, в актах різної юридичної сили тощо. Але все, що знаходиться поза межами норм права, не є обов'язковим до виконання з погляду держави і під застосування заходів впливу не підпадає.

Поняття норми права, їх відмінність від норм моралі та структура цих норм подані у наведеному далі рисунку.

Норми права та норми моралі частково накладаються одна на одну. Однак не всі норми моралі є правовими.

Структура норм права. Норма права має складатися з трьох елементів, оскільки вона повинна:

- а) встановлювати певне правило поведінки шляхом закріплення певних прав і обов'язків суб'єктів права;
- б) визначати умови, за яких суб'єкти можуть реалізувати ці права та свої обов'язки;
- в) закріпити певні засоби забезпечення приписів, які в ній містяться.

Відповідно до цих завдань кожна норма логічно складається з диспозиції, гіпотези та санкції.

Диспозиція – це частина правової норми, в якій у вигляді владного припису визначається те або інше правило поведінки (що повинен робити або, навпаки, від чого необхідно утриматися суб'єкту права).

Диспозиції бувають таких видів:

- *визначена диспозиція* – закріплює однозначне правило поведінки, тобто учасники певних відносин можуть поводитися лише так, як зазначено у нормі права. Вони позбавлені можливості вибору іншої поведінки;
- *частково визначена диспозиція* – вказує лише на загальні ознаки поведінки, в рамках яких суб'єкти уточнюють свої права та обов'язки самостійно;
- *відносно визначена диспозиція* – вказує на права та обов'язки суб'єктів, але надає можливість для їх уточнення залежно від конкретних обставин.

Гіпотеза – це частина правової норми, в якій визначаються умови, за яких настає чинність правил, що встановлені в диспозиції. Вона визначає можливості застосування норм до тих або інших умов, визначає межі чинності диспозиції. Відсутність або нечіткість викладення змісту гіпотези може призвести до невірної оцінки фактів, а значить до довільних, не передбачених правом дій суб'єктів права.

Гіпотези бувають таких видів:

- *визначена гіпотеза* – вичерпно визначає ті умови, за наявності яких набуває чинності правило поведінки, що міститься в диспозиції правової норми;

- *частково визначена гіпотеза* – містить формулювання у загальній формі типу «у необхідному випадку», а наявність чи відсутність цієї необхідності визначається відповідними суб'єктами;

- *відносно визначена гіпотеза* – обмежує умови застосування норм певним колом формальних вимог.

Санкція – це частина правової норми, що містить вказівки щодо юридичних наслідків порушення правила, зафіксованого в диспозиції, або умов, визначених у гіпотезі. Метою санкції є створення негативних наслідків для порушника.

Ці наслідки можуть виражатися у:

- а) примусі до здійснення певних дій;
- б) визнанні недійсними певних діянь;
- в) у зміні правового статусу тих або інших суб'єктів тощо.

Санкції бувають таких видів:

- *визначена санкція* – вказує на конкретний засіб впливу на порушника;
- *відносно визначена санкція* – вказує на декілька можливих засобів впливу на порушника, а доцільність застосування певного засобу визначається, виходячи з особливостей конкретної справи.

До питання структури норм права слід підходити з двох точок зору.

По-перше, якщо орган державної влади чи орган місцевого самоврядування приймає нормативно-правовий акт, у якому немає одного з елементів структури, таку норму суб'єкти господарювання зможуть не виконувати. Приміром, якщо нечітко виписана гіпотеза, то завжди можна зайняти позицію, що конкретна норма не стосується даного суб'єкта господарювання. Якщо нечітко виписана диспозиція, то суб'єкт господарювання не виконає цю норму, оскільки нечітко зрозуміло, що робити. Якщо ж немає санкції, яку можна застосувати до суб'єкта господарювання, то примусити виконувати норму права взагалі проблематично.

По-друге, структуру норм права слід враховувати і при написанні внутрішніх документів суб'єкта господарювання. Інакше працівники не будуть виконувати вказівок керівництва.

Структура норми повинна враховуватися і при написанні договорів. Тобто, прописуючи або застосовуючи конкретну норму, треба чітко розуміти: хто має виконувати норму, що треба робити і які негативні наслідки будуть за невиконання диспозиції для того, хто записаний у гіпотезі.

Види норм права

За формою закріплення бажаної поведінки суб'єкта норми права поділяються на:

- **імперативні**, які прописують чітко визначені дії, однозначно закріплюють вичерпний перелік прав і обов'язків суб'єктів і не допускають ніяких відхилень від них;
- **диспозитивні**, які встановлюють певні права та обов'язки суб'єктів, але за згодою суб'єктів допускають їх доповнення або зміну;
- **рекомендаційні**, що встановлюють варіанти бажаної, але не обов'язкової поведінки (не містять санкцій);
- **заохочувальні**, які встановлюють засоби заохочення за здійснення бажаних або корисних діянь (не містять санкцій).

Правові норми складають **систему права** – внутрішню впорядкованість норм права, яка має об'єктивний характер своєї побудови, що відображається в єдності та узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими галузями, підгалузями, інститутами і нормами права.

Інститут права – відокремлена група взаємозв'язаних правових норм, що регулюють певний вид чи рід суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи права.

Підгалузь права – об'єднання інститутів права в межах конкретної галузі права, яке містить загальний і предметний інститути чи їхні асоціації.

Галузь права – це сукупність правових норм (приписів) інститутів права, що регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета та методу правового регулювання з урахуванням принципів та завдань такого регулювання.

Наприклад: Інститут права власності (інститут права), речове право (підгалузь права), цивільне право (галузь права)

Сучасне право України складається з галузей (див. таблицю на с. 11).

[illegible]

[illegible]

Поняття підприємницького права. Таким чином, як видно з таблиць, на яких схематично зображено галузі права України, не існує окремої галузі права «Підприємницьке право». Здебільшого використовується поняття «Господарське право», яке є комплексною галуззю права. Це означає, що з основних чотирнадцяти галузей права України (показані в таблиці) вибираються норми, які регулюють господарську діяльність, і з них формується комплексна галузь «Господарське право». Щодо галузі права – «Підприємницьке право», то це також комплексна галузь права, яка містить тільки ті норми, які використовуються для регулювання підприємницьких відносин, а не господарських в цілому. Тому для правильного розуміння галузі «Підприємницьке право» наведемо зміст комплексної галузі «Господарське право», яка складається з наступних частин:

Загальна характеристика господарського права. Господарська діяльність як предмет господарського права. Суть і зміст господарського права. Принципи і методи правового регулювання господарського права. Відмежування господарського права від інших галузей права та їх взаємодія. Поняття та основні види джерел господарського права. Систематизація в господарському праві. Господарське право і господарське законодавство. Система господарського законодавства і реалізація господарсько-правових норм. Поняття, зміст і види господарських правовідносин.

Підприємництво як спосіб здійснення господарської діяльності. Підприємництво як вид господарської діяльності. Свобода підприємницької діяльності. Принципи підприємницької діяльності. Організаційні форми підприємництва. Право найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці. Загальні гарантії прав підприємців. Державна підтримка підприємництва. Відповідальність суб'єктів підприємництва. Діяльність іноземних підприємців в Україні. Припинення підприємницької діяльності.

Правове становище підприємств. Підприємство як організаційна форма господарювання. Види та організаційні форми підприємств. Організаційна структура підприємства. Управління підприємством. Майно підприємства. Господарські відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. Соціальна діяльність підприємства. Об'єднання підприємств. Облік і звітність підприємства. Законодавство про підприємства. Поняття державного унітарного підприємства. Державне комерційне підприємство. Особливості господарської діяльності державних комерційних підприємств. Казенне підприємство. Особливості господарської діяльності казенних підприємств. Комунальні унітарні підприємства. Поняття підприємства колективної власності. Господарська діяльність кооперативів. Виробничий кооператив.

Правовий статус господарських товариств. Поняття господарського товариства. Види господарських товариств. Акціонерні товариства. Установчі документи господарського товариства. Державна реєстрація господарського товариства. Наслідки укладення угод до реєстрації господарського товариства. Власність господарського товариства. Вклади учасників та засновників господарського товариства. Фонди господарського товариства. Права і обов'язки учасників господарського товариства. Управління господарським товариством. Облік і звітність господарського товариства. Припинення діяльності господарського товариства. Законодавство про господарські товариства.

Правове становище некомерційних суб'єктів господарського права. Некомерційне господарювання. Організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності. Регулювання некомерційної господарської діяльності. Окремі види некомерційних суб'єктів господарювання: кредитні спілки, обслуговуючі кооперативи в агропромисловому комплексі.

Правове регулювання відносин власності в Україні. Поняття права власності. Зміст права власності. Суб'єкти права власності. Здійснення права власності. Використання власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності. Непорушність права власності. Тягар утримання майна. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна. Право власності Українського народу. Право приватної власності. Право державної власності. Право комунальної власності. Набуття права власності. Припинення права власності. Поняття і види права спільної власності. Земля (земельна ділянка) як об'єкт права власності. Засади захисту права власності. Право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння. Право власника на витребування майна від добросовісного набувача. Витребування грошей та цінних паперів. Захист права власності від

порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Визнання незаконним правового акта, що порушує право власності. Відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності.

Господарсько-договірні зобов'язання. Господарське зобов'язання. Підстави виникнення господарських зобов'язань. Майново-господарські зобов'язання. Організаційно-господарські зобов'язання. Соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання. Публічні зобов'язання суб'єктів господарювання. Загальні умови укладання договорів, що породжують господарські зобов'язання. Істотні умови господарського договору. Загальний порядок укладання господарських договорів. Особливості укладання попередніх договорів. Особливості укладання господарських договорів за державним замовленням. Особливості укладання господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів. Особливості укладання господарських договорів на біржах, ярмарках та публічних торгах. Укладання організаційно-господарських договорів. Укладання господарських договорів за рішенням суду. Порядок зміни та розірвання господарських договорів.

Правове регулювання банкрутства. Поняття неплатоспроможності і банкрутства. Нормативно-правова характеристика банкрутства. Неспроможність суб'єкта підприємництва. Учасники справи про банкрутство. Кредитори неплатоспроможних боржників. Порядок ініціювання справ про банкрутство. Розгляд справ про банкрутство в господарському суді. Майнові активи неплатоспроможного боржника. Розпорядження майном боржника. Заходи щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва. Процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. Санація. Ліквідація. Мирова угода. Державна політика з питань банкрутства. Відповідальність за порушення законодавства про банкрутство.

Правовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Право на захист прав та інтересів. Захист прав та інтересів судом. Захист прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування. Захист прав нотаріусом. Самозахист прав. Здійснення права на захист. Визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Відшкодування моральної шкоди. Розгляд спорів третейськими судами.

Правові засади обмеження монополізму в економіці України. Обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Конкуренція у сфері господарювання. Обмеження конкуренції. Обмеження монополізму в економіці. Природні монополії. Зловживання монополієм становищем на ринку. Неправомірні угоди між суб'єктами господарювання. Дискримінація суб'єктів господарювання. Недобросовісна конкуренція. Неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання. Створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції. Досягнення неправомірних переваг у конкуренції. Неправомірне збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею. Відповідальність за недобросовісну конкуренцію. Правила професійної етики у конкуренції. Державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції.

Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Поняття зовнішньоекономічної діяльності. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Види зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічні операції. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій. Зовнішньоекономічні договори (контракти). Державна реєстрація зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Митне регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Принципи оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Валютні рахунки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Валютна виручка від зовнішньоекономічної діяльності. Захист державою прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Правові основи банківської діяльності, інших видів діяльності з надання фінансових послуг та кредитно-розрахункові відносини. Банківська система України. Економічна незалежність банків. Організаційно-правова форма банку. Державні банки. Коопе-

ративні банки. Банківські об'єднання. Учасники банків. Державна реєстрація банків. Порядок відкриття філій і представництв банків на території України. Дочірні банки, філії і представництва українського банку на території інших держав. Структура капіталу банку. Акції банку та паї банку, істотна участь. Органи управління та контролю банку. Банківські операції. Обмеження щодо діяльності банків. Кредитні операції. Прямі інвестиції банків. Розрахункові банківські операції. Правові способи розрахунків. Регулювання відносин банку з клієнтом. Право клієнта на інформацію. Гарантування вкладів фізичних осіб. Відповідальність банку за своїми зобов'язаннями. Банківська таємниця. Запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Форми регулювання банківської діяльності.

Правові основи біржової діяльності в Україні. Біржова торгівля. Торговельно-біржова діяльність. Товарна біржа. Правове становище товарної біржі. Основні принципи діяльності товарної біржі. Права товарної біржі. Обов'язки товарної біржі. Загальні умови створення товарної біржі. Статут товарної біржі. Державна реєстрація товарної біржі. Умови членства у товарній біржі. Права члена товарної біржі. Обов'язки члена біржі. Органи управління товарною біржею. Організаційна структура товарної біржі. Майно товарної біржі. Гарантії майнових прав товарної біржі. Біржові операції. Біржові брокери. Правила біржової торгівлі. Оподаткування товарної біржі та її членів. Облік і звітність. Порядок розгляду спорів. Припинення товарної біржі. Організатори торгівлі на фондовому ринку. Фондова біржа. Торговельно-інформаційна система. Правове положення фондової біржі та торговельно-інформаційних систем. Статут та правила фондової біржі. Особливі умови припинення діяльності фондової біржі та торговельно-інформаційної системи. Валютна біржа.

Правові основи безпеки господарської діяльності. Основи безпеки господарської діяльності: безперервність, плановість, конкретність, активність, універсальність, комплексність. Основні елементи системи безпеки. Функції підрозділу безпеки. Охорона і охоронна діяльність. Інформаційна безпека. Правовий режим інформації з обмеженим доступом. Інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності. Порядок проведення переговорів. Перевірка контрагента за договором. Основи економічної розвідки.

Правові основи забезпечення якості продукції та захисту прав споживачів. Загальні умови забезпечення якості продукції (робіт, послуг). Управління якістю через стандартизацію, сертифікацію та правового забезпечення вимірювань. Права споживачів. Державний захист прав споживачів. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо захисту прав споживачів. Гарантований рівень споживання. Право споживача на належну якість товарів (робіт, послуг). Гарантійні зобов'язання. Права споживача у разі порушення виконавцем умов договору про виконання робіт і надання послуг. Право споживача на безпеку товарів (робіт, послуг). Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну товарами (роботами, послугами) неналежної якості. Право споживача на інформацію про товари (роботи, послуги). Права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування. Право споживача на обмін товару належної якості. Недійсність умов договорів, що обмежують права споживача. Правила торговельного, побутового та інших видів обслуговування. Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів. Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Таким чином, комплексна галузь права «Підприємницьке право» є комплексною галуззю «Господарське право» без норм, що регулюють «Правове становище некомерційних суб'єктів господарського права» (див. с. 13).

Джерела права. Розглянемо джерела права, або зовнішні форми виразу норм права. Крім внутрішньої, розрізняють також зовнішню форму права, або джерела права. Це способи юридичного виразу права, його організація в належну юридичну оболонку. Норма права завжди повинна мати певну форму. Якщо норма не вміщена в певну форму, то вона залишається нормою поведінки, але не стає нормою права. До зовнішньої форми (джерел) права відносять: (1) нормативно-правовий акт, (2) правовий звичай, (3) судовий чи адміністративний прецедент (в англосаксонській системі права – США, Великобританія), (4) договір.

Акт органу державної влади чи органу місцевого самоврядування – це юридична форма рішень цих органів, тобто офіційний письмовий документ, який породжує певні

правові наслідки, спрямований на регулювання тих чи інших суспільних відносин і має обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

Залежно від компетенції органу, який прийняв такий документ, і характеру та обсягу відносин, що врегульовано ним, акти поділяються на нормативно-правові (іноді – нормативні) і такі, що не мають нормативного характеру, тобто індивідуальні.

Нормативно-правовий акт – це прийнятий уповноваженим органом державної влади чи органом місцевого самоврядування у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, носить загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово. Що ж до актів ненормативного характеру (*індивідуальних актів*), то вони породжують права і обов'язки тільки у того суб'єкта (чи визначеного ними певного кола суб'єктів), якому вони адресовані.

Існують також *політико-правові акти*. Такі акти державних органів та органів місцевого самоврядування не містять норм права, а служать орієнтирами для вчинення певних дій (дії чи бездіяльності) в політичній, економічній, соціальній чи інших сферах суспільного життя, а також вказують на концептуальні підходи розвитку законодавства.

Форми, найменування і порядок прийняття актів державними чи іншими органами залежать від місця даного органу в системі відповідних органів та його компетенції і регламентуються Конституцією України, відповідними законами України та положенням (статутом) про такий орган. Розглянемо основні акти державних органів у розрізі органів державної влади.

Щоб чітко визначити систему законодавства України, розглянемо систему органів державної влади України та органів місцевого самоврядування.

Поділ державної влади в Україні. Відповідно до ст. 6 Конституції України¹ державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України.

Законодавча влада в Україні. Згідно зі ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Повноваження Верховної Ради України визначаються ст. 85 Конституції України.

Виконавча влада в Україні. Регулювання господарської діяльності в Україні здійснюється через систему органів державної влади.

Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Відповідно до статті 113 Конституції України та частини першої статті 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»² вищим органом у системі органів виконавчої влади є КМ України, який спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

КМ України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. Він відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України.

До основних завдань Кабінету Міністрів України належать:

1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) вжиття заходів до забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і гармонійного розвитку особистості;

3) забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної і податкової політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

²Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 11, ст. 94.

4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку;

5) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

7) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

8) спрямування та координація діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю.

Відповідно до частини першої статті 21 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» КМ України у сфері економіки та фінансів:

- забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки;

- забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;

- визначає доцільність розроблення та виконання державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;

- здійснює відповідно до закону управління об'єктами державної власності, в тому числі корпоративними правами, делегує в установленому законом порядку окремі повноваження щодо управління зазначеними об'єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб'єктам господарювання; забезпечує розроблення і виконання державних програм приватизації; подає Верховній Раді України пропозиції стосовно визначення переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації;

- сприяє розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та забезпеченню соціальної спрямованості національної економіки, здійснює заходи щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури;

- забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з реструктуризацією та санацією підприємств і організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку;

- забезпечує захист та підтримку національного товаровиробника;

- визначає обсяги продукції (робіт, послуг) для державних потреб, порядок формування та розміщення державного замовлення на її виробництво, вирішує відповідно до законодавства інші питання щодо задоволення державних потреб у продукції (роботах, послугах); утворює згідно із законом державні резервні фонди фінансових і матеріально-технічних ресурсів та приймає рішення про їх використання;

- забезпечує проведення державної аграрної політики, продовольчу безпеку держави;

- забезпечує проведення державної фінансової та податкової політики, сприяє стабільності грошової одиниці України;

- розробляє проекти законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

- приймає рішення про використання коштів резервного фонду Державного бюджету України;

- обслуговує державний борг України, приймає рішення про випуск державних внутрішніх та зовнішніх позик, державних грошово-речових лотерей;

- організовує державне страхування;

- забезпечує проведення державної політики цін, здійснює державне регулювання ціноутворення;

- забезпечує проведення зовнішньоекономічної політики України, здійснює в межах, визначених законом, регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- організовує митну справу;
- організовує роботу із складення платіжного балансу і зведеного валютного плану України, забезпечує раціональне використання державних валютних коштів;
- виступає гарантом щодо позик, які у визначених законом про Державний бюджет України межах надаються іноземними державами, банками, фінансовими міжнародними організаціями, а в інших випадках - відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До складу КМ України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України керує роботою КМ України, спрямовує її на забезпечення здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Програми діяльності КМ України та інших завдань, покладених на КМ України. Перший віце-прем'єр-міністр та віце-прем'єр-міністри згідно з розподілом повноважень забезпечують виконання Конституції України, законів України, актів Президента України і КМ України, координують виконання заходів з відповідних питань міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, не здійснюючи при цьому безпосереднього керівництва їх роботою.

До системи центральних органів виконавчої влади України входять:

- 1) міністерства;
- 2) державні комітети (державні служби);
- 3) центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Міністерство є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади в забезпеченні впровадження державної політики у визначеній сфері діяльності. Міністр як член КМ України особисто відповідає за розроблення і реалізацію державної політики, спрямовує і координує здійснення центральними органами виконавчої влади заходів з питань, віднесених до його відання, приймає рішення щодо розподілу відповідних бюджетних коштів. Не допускається прийняття актів КМ України та утворених ним органів, внесення проектів законів та актів Президента України з таких питань без погодження з відповідним міністром. Міністр на виконання вимог законодавства, в межах наданих повноважень, визначає політичні пріоритети та стратегічні напрями роботи міністерства та шляхи досягнення поставлених цілей. Порядок виконання обов'язків міністра в разі його тимчасової відсутності визначається КМ України.

Державний комітет (державна служба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Прем'єр-міністр України або один із віце-прем'єр-міністрів чи міністрів. Державний комітет (державна служба) вносить пропозиції щодо формування державної політики відповідним членам КМ України та забезпечує її реалізацію у визначеній сфері діяльності, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Державний комітет (державну службу) очолює його голова.

Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом має визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання та повноваження. Щодо нього може встановлюватися спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників та вирішення інших питань. Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом очолює його голова.

Центральні органи виконавчої влади діють на підставі положень, які затверджує КМ України.

Статус керівників центральних органів виконавчої влади встановлюється положеннями про ці органи. Не допускається прирівнювання будь-яких посад в органах виконавчої влади за статусом до членів КМ України.

Фінансування видатків на забезпечення діяльності центральних органів виконавчої влади здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Гранична чисельність працівників центральних органів виконавчої влади затверджується КМ України.

С Х Е М А

організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ)

Міністерства, керівники яких входять до складу КМ України:	Державні комітети та інші ЦОВВ, статус яких прив'язується до Державного комітету України:	ЦОВВ зі спеціальним статусом:	ЦОВВ, діяльність яких спрямовується на координування КМ України через відповідних міністрів:
Міністерство аграрної політики України; Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України; Міністерство внутрішніх справ України; Міністерство вугільно-промисловості України; Міністерство економіки України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство культури і туризму України; Міністерство оборони України; Міністерство освіти і науки України; Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство охорони навколишнього природного середовища України; Міністерство палива та енергетики України; Міністерство праці та соціальної політики України; Міністерство промислової політики України; Міністерство транспорту та зв'язку України; Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерство фінансів України; Міністерство юстиції України.	Вища атестаційна комісія України; Головне контрольно-ревізійне управління України; Державна служба автомобільних доріг України; Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації; Державний комітет архівів України; Державний комітет лісового господарства України; Державний комітет телебачення і радіомовлення України; Державний комітет України з державного матеріального резерву; Державний комітет України по водному господарству; Державний комітет України по земельних ресурсах; Державний комітет України у справах національностей та міграції; Пенсійний фонд України	Адміністрація Державної прикордонної служби України; Антимонопольний комітет України; Головне управління державної служби України; Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України; Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Державна митна служба України; Державна податкова адміністрація України; Державна служба експортного контролю України; Державна судова адміністрація України; Державний департамент України з питань виконання покарань; Державне агентство України з інвестицій та інновацій; Державний комітет статистики України; Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва; Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики; Державний комітет фінансового моніторингу України; Державний комітет ядерного регулювання України; Міністерство економіки України; Національна комісія з питань регулювання зв'язку України; Національна комісія регулювання електроенергетики України; Національне агентство України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів Національне космічне агентство України; Служба безпеки України; Управління державної охорони України; Фонд державного майна України.	1. Через Міністра економіки: Держкомрезерв; Держспоживстандарт; Держінвестицій. 2. Через Міністра культури і туризму: Держкомархів. 3. Через Міністра охорони навколишнього природного середовища: Держкомлісгосп; Держводгосп; Держкомзем. 4. Через Міністра праці та соціальної політики: Пенсійний фонд України. 5. Через Міністра транспорту та зв'язку: Державна служба; Укравтодор. 6. Через Міністра фінансів: ГоловКРУ; Держмитслужба; Державна податкова адміністрація. 7. Через Міністра юстиції: Держкомнацміграції; Державний департамент з питань виконання покарань. 8. Через Міністра Кабінету Міністрів: Головдержслужба.

Структура органів. Структуру міністерства, а також структуру центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує міністр, затверджує відповідний міністр, структуру іншого центрального органу виконавчої влади затверджує його керівник, якщо інше не передбачено законом. Працівників центральних апаратів міністерств призначають на посади та звільняють з посад відповідні міністри інших центральних органів виконавчої влади – їх керівники. Штатний розпис, кошторис видатків міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади затверджує відповідний міністр (керівник цього органу) за погодженням з Міністерством фінансів України, якщо інше не передбачено у Положенні про орган центральної виконавчої влади.

Спрямування і координація діяльності інших центральних органів виконавчої влади реалізується міністром шляхом визначення у спеціальному директивному наказі стратегії діяльності та основних завдань цих органів, що впливають з Програми діяльності КМ України, та одержання від них щорічних звітів щодо результатів їх діяльності в межах, визначених спеціальним директивним наказом міністра.

Центральні органи виконавчої влади можуть мати свої територіальні органи, що утворюються, реорганізуються і ліквідовуються в порядку, встановленому законодавством.

Керівників територіальних органів міністерства призначає на посади та звільняє з посад у встановленому порядку міністр, іншого центрального органу виконавчої влади – керівник цього органу.

Для забезпечення реалізації державної політики в особливо важливих сферах діяльності та державного управління ними у складі окремих центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом у межах коштів, передбачених на їх утримання, можуть бути утворені відповідні департаменти (служби).

КМ України в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади, може утворювати урядові органи державного управління (департаменти, служби, інспекції). Ці органи утворюються і діють у складі відповідного центрального органу виконавчої влади.

Урядові органи державного управління здійснюють:

- управління окремими підгалузями або сферами діяльності;
- контрольно-наглядові функції;
- регулятивні та дозвільно-реєстраційні функції щодо фізичних і юридичних осіб.

Керівники урядових органів державного управління призначаються на посади та звільняються з посад КМ України за поданням керівника відповідного центрального органу виконавчої влади.

Положення про урядовий орган державного управління затверджується КМ України.

Слід зазначити, що один орган державної влади все-таки стоїть особняком. По суті він належить до виконавчої влади. Однак КМ України не підпорядкований. Цим органом є НБУ.

Органи місцевого самоврядування. Згідно з нормами розділу XI Конституції України та статті 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно до згаданого Закону можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Верховна Рада України приймає наступні акти:

Конституція України – основний закон, що має статус нормативно-правового акта, який приймається Верховною Радою України і має найвищу юридичну силу.

Закон України – нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою України, на основі і на виконання Конституції України, не повинен їй суперечити, має

вищу юридичну силу по відношенню до підзаконних нормативно-правових актів та актів індивідуального застосування.

Регламент Верховної Ради України – нормативно-правовий акт, що затверджується постановою Верховної Ради України і містить сукупність правил, які визначають організацію і процедуру діяльності Верховної Ради України.

Кодекс України – кодифікований нормативно-правовий акт, що має юридичну силу закону (фактично є кодифікацією законів) і приймається Верховною Радою України.

Постанова Верховної Ради України – нормативно-правовий акт або акт індивідуального застосування, який має меншу юридичну силу, ніж Закони України, Кодекси та Декрети КМ України. Приймається Верховною Радою України. Постановами Верховної Ради також вводилися в дію Закони України до набрання чинності Конституцією України 1996 року.

Декларація – політико-правовий акт, що офіційно проголошує основні наміри діяльності парламенту, офіційно висловлені від імені держави. Декларації приймаються Верховною Радою України і не мають чітко встановленої юридичної сили.

Концепція – політико-правовий акт, який може прийматися як Верховною Радою України, так і КМ України. Концепція не має обов'язкового характеру і є програмним документом для подальшої нормотворчої діяльності.

Заява – політико-правовий акт, що виражає офіційну думку Верховної Ради України і адресований до невизначеного кола осіб. Вона не має обов'язкового характеру, оскільки не встановлює норм поведінки.

Звернення – політико-правовий акт, що виражає офіційну думку Верховної Ради України і звернений до конкретної особи, кола осіб, державного органу чи іноземної держави. Не має обов'язкового характеру, оскільки не встановлює норм поведінки.

Президія Верховної Ради України приймає наступні акти:

Укази Президії Верховної Ради Української РСР – нормативно-правові акти або акти індивідуального застосування, що приймалися Президією Верховної Ради України до введення в Україні посади Президента України. Ці нормативні акти приймалися на виконання Конституції України та Законів України (нормативно-правових актів, що мають юридичну силу закону). В даний час діє ще близько 30 Указів Президії Верховної Ради Української РСР.

Постанови Президії Верховної Ради України – акти індивідуального застосування, що приймаються Президією Верховної Ради з питань організації діяльності Верховної Ради України.

Президент України приймає наступні акти:

Указ Президента України – нормативно-правовий акт або акт індивідуального застосування, виданий в межах повноважень Президента на виконання Конституції і Законів України (ст.106 Конституції України).

Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України мав право видавати схвалені КМ України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому ст.93 Конституції України. Такий Указ Президента вступав в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не приймала закон або не відхиляла поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діяв до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України (п.4 Розділу 15 «Перехідні положення» Конституції України).

Указами Президента вводяться в дію рішення Ради національної безпеки України (ст.107 Конституції України), оголошується надзвичайний стан, здійснюються нагородження та присвоєння спеціальних звань тощо.

Розпорядження Президента України – акт індивідуального застосування, виданий в межах повноважень Президента, але на відміну від Указу видається для реалізації організаційних, розпорядчих та контрольних функцій.

Звернення – політико-правовий акт, що виражає офіційну думку Президента України і звернений до конкретної особи, кола осіб, державного органу чи іноземної держави. Не має обов'язкового характеру, оскільки не встановлює норм поведінки.

Кабінет Міністрів України приймає наступні акти:

Декрет КМ України – нормативно-правовий акт, що приймався КМ України з грудня 1992 року по травень 1993 року з питань, що стосуються економічних реформ і мав юридичну силу Закону. Всього було прийнято близько 80 Декретів КМ України. В даний час ще діє близько 25 Декретів КМ України. Поступово вони замінюються законами. В даний час всі зміни і доповнення до діючих Декретів КМ України може вносити тільки Верховна Рада України і тільки законами.

Постанова КМ України – нормативно-правовий акт, що видається КМ України на виконання Конституції, Законів України, Постанов Верховної Ради України, Указів і Розпоряджень Президента (ст.ст.113–117 Конституції України).

Розпорядження КМ України – акт індивідуального та організаційного характеру, що видається КМ України на виконання Конституції України, Законів України, Постанов Верховної Ради України, Указів і Розпоряджень Президента України (ст. 117 Конституції України).

Акти органів центральної виконавчої влади – підзаконні нормативно-правові акти або акти індивідуального застосування, які видаються міністрами, головами державних комітетів та керівниками інших центральних органів державної виконавчої влади, а у випадках, передбачених законами, – органами державної влади в колегіальному складі, на основі і на виконання Конституції України, Законів України, Указів та Розпоряджень Президента України, Постанов та Розпоряджень КМ України у межах їх компетенції у відповідній сфері управління. Ці акти можуть мати різні назви:

- **накази** (наприклад, Міністерства фінансів України);
- **розпорядження** (наприклад, Держфінпослуг);
- **рішення** (наприклад, ДКЦПФР);
- **постанови** (наприклад, правління НБУ).

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рада в межах своїх повноважень приймає нормативно-правові та інші акти у формі рішень. Рішення ради приймається на її пленарному засіданні після обговорення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених законом. При встановленні результатів голосування до загального складу сільської, селищної, міської ради включається сільський, селищний, міський голова, якщо він бере участь у пленарному засіданні ради, і враховується його голос. Рішення ради приймається відкритим (у тому числі поіменним) або таємним голосуванням. Таємне голосування обов'язково провадиться у випадках, передбачених законом.

Рішення сільської, селищної, міської ради у п'ятиденний строк з моменту його прийняття може бути зупинено сільським, селищним, міським головою і внесено на повторний розгляд відповідної ради із обґрунтуванням зауважень. Рада зобов'язана у двотижневий строк повторно розглянути рішення. Якщо рада відхилила зауваження сільського, селищного, міського голови і підтвердила попереднє рішення двома третинами депутатів від загального складу ради, воно набирає чинності.

Рішення ради нормативно-правового характеру набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо радою не встановлено більш пізній строк введення цих рішень у дію.

Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради в межах своїх повноважень приймає рішення. Рішення виконавчого комітету приймаються на його засіданні більшістю голосів від загального складу виконавчого комітету і підписуються сільським, селищним, міським головою, головою районної у місті ради.

У разі незгоди сільського, селищного, міського голови (голови районної у місті ради) з рішенням виконавчого комітету ради він може зупинити дію цього рішення своїм розпорядженням та внести це питання на розгляд відповідної ради.

Сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної, обласної ради в межах своїх повноважень видає розпорядження.

Рішення виконавчого комітету ради з питань, віднесених до власної компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою.

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їхньої невідповідності Конституції України або законам України визнаються незаконними в судовому порядку.

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування доводяться до відома населення. На вимогу громадян їм може бути видана копія відповідних актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Врегулювання відносин виключно законами. Слід звернути увагу, що згідно зі ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;

3) права корінних народів і національних меншин;

4) порядок застосування мов;

5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;

6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;

7) правовий режим власності;

8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;

9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;

11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;

12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;

13) територіальний устрій України;

14) судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури;

15) засади місцевого самоврядування;

16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;

17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;

18) правовий режим державного кордону;

19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;

20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;

21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;

22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;

- 4) порядок використання і захисту державних символів;
- 5) державні нагороди;
- 6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;
- 7) державні свята;
- 8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Застосування міжнародних договорів. Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України»⁴ Міжнародні договори України укладаються:

- а) Президентом України або за його дорученням – від імені України;
- б) КМ України або за його дорученням – від імені Уряду України;
- в) міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Від імені України укладаються міжнародні договори України:

- а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України;

- б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

- в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

- г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації;

- г) про використання території та природних ресурсів України;

- д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер.

Від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання КМ України.

Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, віднесених до відання міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору або іншим шляхом, про який домовилися сторони.

Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору.

Слід враховувати, що при підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього можуть бути зроблені заяви та сформульовані застереження до його положень відповідно до норм міжнародного права.

Обмін ратифікаційними грамотами і передача грамот про ратифікацію міжнародних договорів України на зберігання депозитаріям здійснюються, якщо немає іншої домовленості між сторонами, МЗС України.

Затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України.

Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Президентом України у формі указу або КМ України у формі постанови.

⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 50, ст.540.

Рішення про приєднання України до міжвідомчих договорів або про їх прийняття приймаються в порядку, встановленому КМ України.

Міжнародні договори набувають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України. Офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову здійснює МЗС України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Реєстрація чинних міжнародних договорів України у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй здійснюється за поданням МЗС України відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Такі договори реєструються також у МЗС України та включаються в установленому порядку до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

МЗС України здійснює функції депозитарію багатосторонніх міжнародних договорів, якщо відповідно до умов цих договорів такі функції покладені на Україну. Це означає, що оригінали міжнародних договорів України або у відповідних випадках їх завірені належним чином копії та офіційні переклади зберігаються у МЗС України. Копії міжвідомчих договорів зберігаються в архівах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а оригінали цих договорів у двотижневий строк з дня набрання ними чинності передаються до МЗС України.

Співвідношення норм права зі структурою нормативно-правового акта. Стаття (розділ, пункт, підпункт) нормативно-правового акта виступає зовнішньою формою норми права і нормативно-правового припису як цілісного, логічно завершеного державно-владного веління нормативного характеру. Стаття (розділ, пункт, підпункт) нормативно-правового акта і норми права часто збігаються, коли всі структурні елементи норми права (гіпотеза, диспозиція, санкція) відображені в статті нормативно-правового акта. Проте здебільшого в статті (розділи, пункти, підпункти) нормативно-правового акта викладаються не всі елементи норми права. Залежно від цього розрізняють прямий, посилальний, бланкетний спосіб викладення норми права в статті.

Прямий спосіб має місце тоді, коли всі елементи норми права містяться в статті нормативно-правового акта.

Посилальний спосіб має місце тоді, коли в одній статті робиться посилання на іншу статтю чи статті цього ж нормативно-правового акта.

Бланкетний спосіб має місце тоді, коли стаття відсилає до іншого нормативно-правового акта.

Класифікація галузей законодавства України. Відповідно до Указу Президента України від 30 грудня 1997 року № 1396 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» та з метою забезпечення виконання завдань з організації та ведення еталонної бази даних правової інформації, необхідної для формування правової політики, підвищення ефективності правового регулювання, реалізації програм законопроектних робіт, забезпечення правової реформи в Україні, вдосконалення обліку актів законодавства, а також забезпечення автоматизованого обміну правовою інформацією, Міністерство юстиції України наказом № 43/5 від 02 червня 2004 року затвердило Класифікатор галузей законодавства України⁵. Цей Класифікатор використовується для ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, інших електронних баз даних правової інформації та для формування зібрань чинного законодавства України.

Названий Класифікатор не наводиться у даній темі через значний обсяг інформації у ньому.

Дія норм права в часі. Всі нормативно-правові акти, що приймаються будь-яким органом влади чи місцевого самоврядування, за своєю дією в часі поділяються на:

- а) нормативні акти прямої (безпосередньої) дії;
- б) нормативні акти зворотної (ретроактивної) дії;
- в) нормативні акти переживаючої (ультраактивної) дії.

У дужках вказані назви, які містяться в рішенні Конституційного суду України (у справі № 1-7/99 від 9 лютого 1999 року за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України)⁶, а без дужок вказані назви з коментарів або довідників.

Пряма дія (безпосередня). Нормативно-правовий акт поширюється на юридичні факти, які:

- а) виникли після набрання ним чинності (тобто на нові юридичні факти);
- б) виникли до набрання ним чинності, але продовжують існувати, тривають і після того (тобто на старі юридичні факти), проте тільки з моменту набрання ним чинності.

Приклад:

«ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ»⁷

.....

Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Кодекс набирає чинності з 1 січня 2004 року.

.....

4. Цивільний кодекс України застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності.

Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності Цивільним кодексом України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності».

Зворотна дія (ретроактивна). Нормативно-правовий акт поширюється на юридичні факти, які виникли до набрання ним чинності (старі факти) вже з моменту їх виникнення; тобто відбувається перегляд, корекція попередніх рішень щодо таких фактів уже за новим нормативно-правовим актом.

Згідно зі ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Однак, згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі № 1-7/99 від 9 лютого 1999 року за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення ч.1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів): «Положення частини першої статті 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи)».

Таке твердження Конституційного суду України викликано законами формальної логіки, оскільки ст. 58 Конституції України міститься в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

До приватно-правових відносин (цивільних), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (як фізичних, так і юридичних осіб), застосовується правило, прописане в ч. 2 ст. 5 ЦК України: «Акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи». Якщо законодавець захоче скористатися рішенням Конституційного суду України, він внесе зміни до ЦК України, доповнивши ч. 2 ст. 5 ЦК України словами «якщо інше не передбачено законом». До того часу небезпека застосування зворотної дії норм права в часі значною мірою залишається до

⁵Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст за Інформаційно-пошуковою базою даних «Право».

⁶«Офіційний вісник України» 1999 р. № 7 від 05/03/1999, стор. 160, реєстр.код 6863/1999.

⁷Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

публічно-правових відносин (заснованих на владних повноваженнях однієї сторони щодо іншої).

Переживаюча дія (ультраактивна). Новий нормативно-правовий акт поширюється тільки на нові юридичні факти, а на триваючі старі факти (тобто факти, які виникли до набрання ним чинності і не припинили свого існування) продовжує діяти попередній нормативно-правовий акт. Приклад:

**«П О С Т А Н О В А
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ»⁸**

Про порядок введення в дію Закону України «Про режим іноземного інвестування»
станом на 01.08 1999 року

.....

5. Установити, що до іноземних інвестицій, які були фактично внесені до набрання чинності цим Законом, на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, передбачені спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції, яке діяло на момент внесення цих інвестицій.

До іноземних інвестицій, що були здійснені до набрання чинності Законом України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», застосовуються державні гарантії, встановлені чинним на той час законодавством.

До іноземних інвестицій, що були фактично здійснені та зареєстровані у період дії Закону України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», протягом десяти років з дня реєстрації інвестиції на вимогу іноземного інвестора застосовуються положення зазначеного Закону, а також інші акти спеціального законодавства України, в тому числі податкового, митного, інвестиційного тощо, яке діяло на момент реєстрації інвестиції.

До іноземних інвестицій, що були фактично здійснені та зареєстровані у період дії Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55–93 «Про режим іноземного інвестування», застосовуються положення статті 8 цього Декрету».

Якщо в самому нормативно-правовому акті не вказано, що він має зворотну (ретроактивну) або переживаючу (ультраактивну) дію, то він регулює тільки ті відносини, які виникли з моменту вступу в силу цього нормативного акта.

Вирішення колізійних питань застосування норм права. На практиці норми права, які містяться в різних або в одному нормативно-правовому акті, часто суперечать один одному. Така ситуація називається в праві колізією норм права. Для вирішення колізійних питань слід послідовно застосовувати три правила.

Правило 1. Розподіл актів органів державної влади та місцевого самоврядування за юридичною силою (ієрархією).

Конституція України
Закони України = Кодекси України = Декрети КМ України = = норми міжнародного права ⁹
Постанови Верховної Ради України
Укази Президента України = Розпорядження Президента України ¹⁰
Постанови КМ України = Розпорядження КМ України ¹¹
Накази, Постанови, Розпорядження, Рішення органів центральної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

Положення, Інструкції, Правила, Інструктивні листи і т.п. мають юридичну силу того акта, яким вони затверджені (якщо Положення затверджене Указом Президента чи Постановою КМ України, то воно має юридичну силу цього Указу чи Постанови).

У разі суперечностей між нормами, які містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили, застосуванню підлягають норми, які містяться в акті вищої юридичної сили.

Правило 2. Слід встановити наявність чи відсутності загальних та спеціальних норм права, закріплених у нормативно-правових актах однакової юридичної сили.

При конкуренції загальної та спеціальної норм, які закріплені в нормативно-правовому акті рівної юридичної сили, повинна застосовуватися спеціальна норма.

⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 36, ст.327

⁹Відносини, які регулюються виключно законами, визначаються статтею 92 Конституцією України;

¹⁰Повноваження Президента України визначаються статтею 106 Конституції України;

¹¹Повноваження Кабінету Міністрів України визначаються статтею 116 Конституції України.

Наприклад:

Цивільний кодекс України	ЗАКОН УКРАЇНИ Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні ¹²
Стаття 334. Момент набуття права власності за договором <i>1. Право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом.</i>	Стаття 5. Перехід та реалізація права власності на цінні папери в Національній депозитарній системі ...2. Право власності на цінні папери на пред'явника, випущені в документарній формі, переходить до нового власника з моменту передачі (поставки) цінних паперів. У разі відчуження знерухомлених цінних паперів на пред'явника право власності на цінні папери переходить до нового власника з моменту зарахування їх на рахунок власника у зберігача. 3. Право власності на цінні папери, випущені в бездокументарній формі, переходить до нового власника з моменту зарахування цінних паперів на рахунок власника у зберігача.

Правило 3. За наявності кількох загальних чи спеціальних норм, що регулюють одні і ті самі правовідносини, за умови, що ці норми закріплені в нормативно-правовому акті однакової юридичної сили, застосовувати слід норму, що набрала чинності пізніше.

Державна реєстрація нормативно-правових актів. Вище зазначалося про поділ актів державних органів та органів місцевого самоврядування на нормативно-правові акти, акти індивідуального застосування та політико-правові акти. Суб'єкти права зобов'язані виконувати нормативно-правові акти за умови їх державної реєстрації.

З метою впорядкування видання міністерствами, іншими органами виконавчої влади нормативно-правових актів, забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб 03 жовтня 1992 року Президент України видав Указ «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» (Указ № 493/92 із змінами згідно з Указом Президента № 493/98 від 21 травня 1998 р.)¹³.

Згідно з цим Указом Президента України з 01 січня 1993 року нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю і які зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, підлягають державній реєстрації.

Державну реєстрацію здійснюють:

- нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю – Міністерство юстиції України;
- нормативно-правових актів міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим – Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим;
- нормативно-правових актів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, їх управлінь, відділів, інших підрозділів, а також місцевих органів господарського управління та контролю – обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції;
- нормативно-правових актів районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, їх управлінь, відділів, інших підрозділів – районні, районні у містах Києві та Севастополі управління юстиції.

Державна реєстрація провадиться згідно з Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси грома-

¹²Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 15, ст.67.

¹³«Збірник указів Президента» 1992 р. № 4 від 31/12/1992 зі змінами - «Офіційний вісник України» 1998 р. № 20 від 04/06/1998, стор. 5, реєстр.код 5372/1998.

дян або мають міжвідомчий характер, затвердженого постановою КМ України за № 731 від 28 грудня 1992 року¹⁴.

Міністерство юстиції України та управління юстиції складають державні реєстри зареєстрованих ними нормативно-правових актів. Банк даних про нормативно-правові акти, занесені до державного реєстру, веде Український державний центр правової інформації Міністерства юстиції України.

Разом з тим, вивчення матеріалів окремих категорій господарських спорів, а також перевірки рішень господарських судів свідчать про те, що до цього часу не виключені випадки, коли господарюючі суб'єкти у своїх взаємовідносинах керуються нормативно-правовими актами міністерств та інших органів державної виконавчої влади, які у встановленому порядку не зареєстровані Міністерством юстиції України або управлінням юстиції обласної, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій.

У зв'язку з цим Вищий Господарський суд України у своєму інформаційному листі №05-2/433 від 28 серпня 1995 року¹⁵ спеціально зазначав, що мають місце численні випадки прийняття міністерствами нормативно-правових актів і спрямування їх до виконання без державної реєстрації, прийняття таких актів за межами компетенції або видачі їх у вигляді роз'яснень, листів, телеграм тобто з метою обійти державну реєстрацію. Між тим, деякі судді, приймаючи рішення зі справи, посилаються на нормативно-правові акти міністерств чи іншого органу державної виконавчої влади без обговорення питання щодо додержання вимог законодавства про їх державну реєстрацію.

Вищий Господарський суд України у вказаному листі вважає за необхідне звернути увагу судів на те, що незареєстрований нормативно-правовий акт, що підлягає державній реєстрації, є нечинним і на господарський суд повинен відмовити у задоволенні вимог сторін, якщо ці вимоги ґрунтуються на акті державного чи іншого органу, що не відповідає законодавству (зокрема, не пройшов державну реєстрацію).

Тобто суб'єктам господарювання слід мати на увазі, що незареєстрований нормативно-правовий акт є недійсним.

У той же час сам факт реєстрації не свідчить про відповідність нормативно-правового акта державного органу чинному законодавству України. Так у п. 3 роз'яснення Президії Вищого Арбітражного суду України (на час видачі роз'яснення Вищий Господарський суд України мав таку назву) № 02-5/35 від 26 січня 2000 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів»¹⁶ чітко сказано, що господарським судам слід виходити з того, що державна реєстрація нормативно-правового акта у Міністерстві юстиції України не є незаперечним доказом відповідності даного акта чинному законодавству України. Тому суди не повинні застосовувати нормативно-правові акти, які не відповідають законодавству України, хоча б вони і були зареєстровані в установленому порядку.

Оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності. Відповідно до ст. 57 Конституції України кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

На жаль, слід констатувати, що в Україні не повністю виконуються вимоги ст. 57 Конституції України. Йдеться не про сам факт опублікування нормативно-правових актів, а про вимогу встановлення порядку оприлюднення актів законом. В Україні на даний час немає такого закону. Порядок опублікування нормативно-правових актів визначається двома документами:

¹⁴Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст за Інформаційно-пошуковою базою даних «Право».

¹⁵Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст за Інформаційно-пошуковою базою даних «Право».

¹⁶Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст за Інформаційно-пошуковою базою даних «Право».

а) Регламентом Верховної Ради України в частині актів Верховної Ради України та її органів¹⁷;

б) Указом Президента України «Про порядок оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» № 503/97 від 10 червня 1997 року (зі змінами)¹⁸.

Жоден з цих документів не відповідає Конституції України. Регламент хоча і приймається Верховною Радою України, однак ігнорується органами центральної виконавчої влади. Мотивацією є те, що Регламент Верховної Ради не проходить всієї процедури прийняття законів. Зокрема, регламент не підписує Президент України (ставиться підпис Голови Верховної Ради України), а отже, Президент не має можливості застосувати право «вето».

Про те, що Укази Президента України не мають юридичної сили закону, прямо зазначається в Конституції України¹⁸.

Тому щодо порядку опублікування та офіційних видань слід зазначити наступне.

Згідно зі ст. 134 Регламенту Верховної Ради України підписані Президентом України закони та закони, які офіційно оприлюднені Головою Верховної Ради України, публікуються в газеті «Голос України» та у «Відомостях Верховної Ради України». Публікація законів у цих друкованих засобах масової інформації вважається офіційною.

Підписані Головою Верховної Ради України постанови та інші акти Верховної Ради не пізніше наступного дня після їх підписання передаються апаратом Верховної Ради для опублікування в газеті «Голос України» та у «Відомостях Верховної Ради України».

Відповідно до названого вище Указу Президента України закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, КМ України не пізніш у п'ятнадцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях: «Офіційний вісник України» та газета «Урядовий кур'єр».

Офіційними друкованими виданнями, в яких здійснюється офіційне оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України, є також газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України»¹⁹.

Офіційним друкованим виданням, в якому здійснюється офіційне оприлюднення законів, актів Президента України, є також інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»²⁰.

Як бачимо, перелік офіційних видань в Регламенті Верховної Ради України та Указі Президента України, в частині опублікування актів Верховної Ради України не збігається, що може спричинити неабиякі непорозуміння щодо дати набрання чинності цими нормативно-правовими актами.

Однак, для актів Кабінету Міністрів України вже існує норма закону, яку можна вважати такою, що відповідає Конституції України. Відповідно до частини 4 статті 56 «Набрання чинності актами Кабінету Міністрів України» Закону України «Про Кабінет міністрів України», постанови Кабінету Міністрів України публікуються в Офіційному віснику України.

Крім того, згідно зі ст. 22 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»²¹ закони України, постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження КМ України, постанови Верховного Суду України та Конституційного Суду України, рішення органів місцевого самоврядування, інші нормативно-правові акти публікуються в офіційних виданнях (відомостях, бюлетенях, збірниках, інформаційних листках тощо) та друкованих засобах масової інформації відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Недержавні друковані засоби масової інформації мають право оприлюднювати офіційні документи органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до законо-

¹⁷Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 23, № 24-25, ст.202.

¹⁸«Офіційний вісник України» 1997 р. №24, стор. 11, реєстр.код 1031/1997.

¹⁹«Офіційний вісник України» 2004 р. №22 від 18/06/2004, стор. 17, стаття 1489, реєстр.код 29027/2004.

²⁰«Офіційний вісник України» 2007 р. № 12 від 26/02/2007, стор. 12, стаття 410, реєстр.код 38779/2007.

²¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 49, ст. 299.

давства України і на засадах, передбачених укладеним договором між цими органами та редакціями друкованих засобів масової інформації.

Нормативно-правові акти можуть бути опубліковані в інших друкованих виданнях лише після їх офіційного оприлюднення. Нормативно-правові акти, опубліковані в інших друкованих виданнях, мають інформаційний характер і не можуть бути використані для офіційного застосування.

Громадяни, державні органи, підприємства, установи, організації під час здійснення своїх прав і обов'язків повинні застосовувати закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України і КМ України, опубліковані в офіційних друкованих виданнях або одержані у встановленому порядку від органу, який їх видав.

Згідно з Указом Президента України «Про порядок оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» № 503/97 від 10 червня 1997 року²² нормативно-правові акти Верховної Ради України і Президента України набирають чинності через десять днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні.

Нормативно-правові акти КМ України набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набрання ними чинності не передбачено в цих актах. Акти КМ України, які визначають права і обов'язки громадян, набирають чинності не раніше дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях.

Якщо нормативно-правовий акт опубліковано в газеті «Урядовий кур'єр» до його опублікування в «Офіційному віснику України» він набирає чинності після першої публікації.

Акти Верховної Ради України, Президента України, КМ України, які не мають загального значення чи нормативного характеру, можуть не публікуватися за рішенням відповідного органу. Ці акти та акти з обмежувальними грифами офіційно оприлюднюються шляхом надіслання відповідним державним органам та органам місцевого самоврядування і доведення ними до відома підприємств, установ, організацій та осіб, на яких поширюється їхня чинність.

Неопубліковані акти Верховної Ради України і Президента України набирають чинності з моменту одержання їх державними органами або органами місцевого самоврядування, якщо органом, що їх видав, не встановлено інший строк набрання ними чинності.

Акти Верховної Ради України і Президента України про призначення відповідно до законодавства на посади і звільнення з посад набирають чинності з моменту їх прийняття.

Згідно з Указом Президента України «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади», зареєстровані нормативно-правові акти набувають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них не встановлено пізнішого строку надання їм чинності.

Щодо актів Конституційного суду України, то згідно зі ст. 67 «Офіційне оприлюднення рішень і висновків Конституційного суду України»²³ Закону України «Про Конституційний суд України» рішення і висновки Конституційного Суду України підписуються не пізніше семи днів після прийняття рішення, дачі висновку. Рішення і висновки Конституційного Суду України офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання. Рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

Державна регуляторна політика. Згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»²⁴ *державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності* – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що

²² «Офіційний вісник України» 1997 р. № 24, стор. 11, реєстр.код 1031/1997.

²³ Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 49, ст.272.

²⁴ Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 9, ст. 79.

здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законами України.

Під регуляторною діяльністю слід розуміти діяльність, спрямовану на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та іншими нормативно-правовими актами.

Визначення поняття регуляторної діяльності базується на поняттях «регуляторний акт» та «регуляторний орган». Тому слід звернути увагу на ці поняття.

Регуляторний акт – це:

1) прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання;

2) прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом;

Регуляторними органами є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. До регуляторних органів також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти.

Забезпечення здійснення державної регуляторної політики включає:

- встановлення єдиного підходу до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів;
- підготовку аналізу регуляторного впливу;
- планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів;
- оприлюднення проектів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участю представників громадськості питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю;
- відстеження результативності регуляторних актів;
- перегляд регуляторних актів;
- систематизацію регуляторних актів;
- недопущення прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють діючі регуляторні акти;
- викладення положень регуляторного акта у спосіб, який є доступним та однозначним для розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регуляторного акта;
- оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності.

Спеціально уповноваженим органом є центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері підприємництва – в даний час це Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. До повноважень цього органу належать:

- підготовка та подання пропозицій щодо формування та забезпечення здійснення державної регуляторної політики;
- узагальнення практики застосування законодавства про державну регуляторну політику, підготовка та подання пропозицій щодо його вдосконалення;
- методичне забезпечення діяльності регуляторних органів, пов'язаної із здійсненням державної регуляторної політики;
- проведення аналізу проектів регуляторних актів, що подаються на погодження, та відповідних аналізів регуляторного впливу на відповідність вимогам статей 4, 5, 8 і 9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та прийняття рішень про погодження цих проектів або про відмову в їх погодженні;
- здійснення експертизи регуляторних актів центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади на їх відповідність вимогам статей 4, 5, 8–13 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», прийняття у разі виявлення порушень цих вимог рішень про необхідність усунення порушень принципів державної регуляторної політики;
- проведення експертиз проектів законів України, інших нормативно-правових актів, які регулюють господарські відносини та адміністративні відносини між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, надання розробникам цих проектів пропозицій про їх вдосконалення відповідно до принципів державної регуляторної політики;
- звернення до регуляторних органів з пропозиціями про внесення змін або визнання такими, що втратили чинність, прийнятих цими органами регуляторних актів, що суперечать принципам державної регуляторної політики або прийняті з порушенням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- звернення до Президента України, органів державної влади, їх посадових осіб, органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які у випадках та в порядку, встановлених Конституцією та законами України, мають право скасовувати або зупиняти дію актів інших органів державної влади, їх посадових осіб, органів та посадових осіб місцевого самоврядування, з поданнями про скасування або зупинення дії регуляторних актів, що суперечать принципам державної регуляторної політики або прийняті з порушенням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- аналіз листів центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, їх посадових осіб, у яких роз'яснюються положення регуляторних актів, надання цим органам та посадовим особам пропозицій про відкликання цих листів у разі, якщо вони суперечать законодавству;
- надання роз'яснень положень законодавства про державну регуляторну політику;
- вжиття у межах, встановлених законами України, заходів щодо захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, порушених внаслідок дії регуляторних актів;
- інформування фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань про свою діяльність та здійснення державної регуляторної політики в Україні.

Система публічно-правового регулювання підприємства. Рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування з фінансових питань, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, а також з адміністративних та інших відносин управління, крім організаційно-господарських, в яких орган державної влади або орган місцевого самоврядування є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, приймаються від імені цього органу і в межах його владних повноважень.

Форми реалізації державою економічної політики визначаються ст. 9 ГК України²⁵. У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну й соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне

²⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.

узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Економічна стратегія – обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу та національного багатства, підвищення добробуту народу. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей господарства, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання.

Економічна тактика – сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку господарства України.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності КМ України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Основними напрямками економічної політики, що визначаються державою, згідно зі ст. 10 ГК України, є:

1) *структурно-галузева політика*, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі господарства, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

2) *інвестиційна політика*, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

3) *амортизаційна політика*, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

4) *політика інституційних перетворень*, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

5) *цінова політика*, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

6) *антимонопольно-конкурентна політика*, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

7) *бюджетна політика*, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у господарство, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у

сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

8) *податкова політика*, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів;

9) *грошово-кредитна політика*, спрямована на забезпечення господарства економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

10) *валютна політика*, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

11) *зовнішньоекономічна політика*, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника;

12) *екологічна політика*, спрямована на забезпечення раціонального використання та повноцінного відтворення природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності населення.

Засоби державного регулювання підприємницької діяльності визначаються у ст. 12 ГК України. Держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- 1) державне замовлення;
- 2) ліцензування, патентування і квотування;
- 3) сертифікація та стандартизація;
- 4) застосування нормативів та лімітів;
- 5) регулювання цін і тарифів;
- 6) надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- 7) надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів засобів державного регулювання господарської діяльності визначаються ГК, іншими законодавчими актами, а також програмами економічного і соціального розвитку. Встановлення та скасування пільг і переваг у господарській діяльності окремих категорій суб'єктів господарювання здійснюються відповідно до законів.

Обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та законом.

Державне замовлення (ст.13 ГК України). Державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності.

Державний контракт – це договір, укладений державним замовником від імені держави з суб'єктом господарювання – виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються їх господарські відносини. Поставки продукції для державних потреб забезпечуються за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування, що залучаються для цього, в порядку, визначеному Законом України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб»²⁶.

Ліцензування, патентування та квотування у господарській діяльності (ст. 14 ГК України). Ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квоту-

²⁶Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 3, ст. 9.

вання є засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів. Правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, встановлених у ст. 6 ГК.

Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання-ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів господарської діяльності, регулюються законом. Ліцензування в Україні здійснюється на підставі Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»²⁷ з особливостями, передбаченими ст. 2 названого Закону. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлено у ст. 9 названого Закону.

При цьому, згідно зі ст. 2 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», ліцензування банківської діяльності, професійної діяльності на ринку цінних паперів, діяльності з надання фінансових послуг, зовнішньоекономічної діяльності, ліцензування каналів мовлення, ліцензування у сфері електроенергетики та використання ядерної енергії, ліцензування у сфері освіти, ліцензування у сфері інтелектуальної власності, виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, у сфері телекомунікацій здійснюється згідно з законами, що регулюють відносини у цих сферах.

Патентування. У сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а рівно з використанням інших форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених Законом України «Про патентування певних видів підприємницької діяльності»²⁸, може здійснюватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. **Торговий патент** – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж встановленого строку. Спеціальний торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання на особливий порядок оподаткування відповідно до закону.

У необхідних випадках держава застосовує квотування, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг. Порядок квотування виробництва та/або обігу (включаючи експорт та імпорт), а також розподілу квот встановлюється КМ України відповідно до закону (наприклад, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»)²⁹.

Стандартизація та сертифікація у сфері господарювання. Згідно зі ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються:

- 1) державні стандарти України;
- 2) кодекси усталеної практики;
- 3) класифікатори (наприклад, класифікатори організаційно-правових форм господарювання та класифікатор форм власності);
- 4) технічні умови;
- 5) міжнародні, регіональні і національні стандарти інших країн (застосовуються в Україні відповідно до чинних міжнародних договорів України).

Застосування стандартів чи їх окремих положень є обов'язковим для:

- 1) суб'єктів господарювання, якщо на стандарти є посилання в нормативно-правових актах;
- 2) учасників договору (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) є посилання на певні стандарти;

²⁷Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст.299.

²⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 20, ст. 82.

²⁹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 29, ст. 377.

3) виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні;

4) виробника чи постачальника, якщо його продукцію сертифіковано щодо вимог стандартів.

У разі виготовлення продукції на експорт, якщо угодою (контрактом) визначено інші вимоги, ніж ті, що встановлено нормативно-правовими актами України, дозволяється застосування положень угоди (контракту), якщо вони не суперечать законодавству України у частині вимог до процесу виготовлення продукції, її зберігання та транспортування на території України.

З метою запобігання наданню послуг та реалізації продукції, небезпечних для життя, здоров'я та майна громадян і довкілля, сприяння споживачеві в виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі здійснюється сертифікація, тобто підтвердження відповідності якості продукції та послуг вимогам стандартів.

Види та порядок сертифікації продукції та послуг встановлюються законами, зокрема, Законом України «Про стандартизацію»³⁰ та Декретом КМ України «Про стандартизацію і сертифікацію»³¹.

Дотації та інші засоби державної підтримки суб'єктів господарювання. Відповідно до ст. 16 ГКУ України, держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом. Підстави та порядок застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання визначаються Законами України, зокрема «Про державну підтримку суднобудівної промисловості України»³², «Про заходи щодо державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні»³³, «Про державну підтримку космічної діяльності»³⁴, «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спец хімії»³⁵, «Про державну підтримку малого підприємництва»³⁶, «Про державну підтримку літакобудівної промисловості в Україні»³⁷, «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»³⁸, «Про державну підтримку сільського господарства України»³⁹.

Податки в механізмі державного регулювання господарської діяльності. Відповідно до ст.92 Конституції України та ст. 17 ГКУ України система оподаткування в Україні, податки і збори встановлюються виключно законами України. Система оподаткування будується за принципами економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян.

Ставки податків мають нормативний характер і не можуть встановлюватись індивідуально для окремого суб'єкта господарювання. Система оподаткування в Україні повинна передбачати граничні розміри податків і зборів, які можуть справлятися з суб'єктів господарювання. При цьому податки та інші обов'язкові платежі, що відповідно до закону включаються до ціни товарів (робіт, послуг) або відносяться на їх собівартість, сплачуються суб'єктами господарювання незалежно від результатів їх господарської діяльності.

³⁰Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 31, ст. 145.

³¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 27, ст.289.

³²Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 18, ст. 90.

³³Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 3, ст. 20.

³⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 22, ст.172.

³⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 48, ст.406.

³⁶Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 51-52, ст.447.

³⁷Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 50, ст.261.

³⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 24, ст.162.

Система оподаткування визначається Законом України «Про систему оподаткування»⁴⁰, а також окремими законами по окремих видах податків.

Обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвиткові змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням КМ України. Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими АМК, іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів.

Правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються главою 3 ГК, Законами України «Про захист економічної конкуренції»⁴¹, «Про захист від недобросовісної конкуренції»⁴², «Про природні монополії»⁴³, «Про Антимонопольний комітет України»⁴⁴.

Обмеження підприємницької діяльності. Також законом можуть бути встановлені прямі обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Прикладом може бути чинна на даний час ст. 4 Закону України «Про підприємництво»⁴⁵.

Згідно з вказаною нормою діяльність, пов'язана з:

1) обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, здійснюється відповідно до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»⁴⁶.

2) охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами.

3) виробництвом бензинів моторних сумішевих з добавками на основі біоетанолу, виготовленого з біологічно відновлюваної сировини, вміст якого в зазначених бензинах становить від 2 об'ємних відсотків або з вмістом ефіру етил-трет-бутилового (ЕТБЕ) від 5 об'ємних відсотків, здійснюється підприємствами, перелік яких визначається КМ України.

4) виробництвом біоетанолу, здійснюється державними спиртовими заводами, перелік яких визначається КМ України.

Захист прав суб'єктів господарювання та споживачів. Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються, згідно з главою 3 ЦК України та ст. 20 ГК України, шляхом:

1) визнання наявності або відсутності прав;

2) визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;

⁴⁰Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 39, ст.510.

⁴¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 12, ст.64.

⁴²Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 36, ст.164.

⁴³Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 30, ст.238.

⁴⁴Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 50, ст.472.

⁴⁵Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 14, ст.168.

⁴⁶Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 10, ст.60.

3) відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів;

4) припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;

5) присудження до виконання обов'язку в натурі;

6) відшкодування збитків;

7) застосування штрафних санкцій;

8) застосування оперативно-господарських санкцій;

9) застосування адміністративно-господарських санкцій;

10) установлення, зміни і припинення правовідносин;

11) іншими способами, передбаченими законом, зокрема, Законом України «Про захист прав споживачів»⁴⁷.

Об'єднання підприємців. З метою сприяння розвитку національної економіки, її інтеграції у світове господарство, а також створення сприятливих умов для господарської діяльності в Україні можуть створюватися торгово-промислові палати як добровільні об'єднання підприємців та організацій. Торгово-промислова палата є недержавною самоврядною статутною організацією, створеною на засадах членства, що має статус юридичної особи. Держава сприяє торгово-промисловим палатам у виконанні ними статутних завдань. Порядок утворення та діяльності торгово-промислових палат встановлюється ст. 21 ГК України та Законом України «Про торгово-промислові палати»⁴⁸.

Суб'єкти господарювання – роботодавці мають право на об'єднання в організації роботодавців для реалізації та захисту своїх прав. Організації роботодавців є самоврядними статутними організаціями, що утворюються на засадах добровільності та рівноправності з метою представництва і захисту законних інтересів роботодавців. Організації роботодавців можуть об'єднуватися у спілки та інші статутні об'єднання роботодавців.

Відносини суб'єктів господарювання з органами місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження щодо суб'єктів господарювання виключно в межах, визначених Конституцією України, законами про місцеве самоврядування та іншими законами, що передбачають особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, іншими законами. Органи місцевого самоврядування можуть здійснювати щодо суб'єктів господарювання також окремі повноваження органів виконавчої влади, надані їм законом. Відносини органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання у випадках, передбачених законом, можуть здійснюватися також на договірних засадах.

Правові акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, прийняті в межах їх повноважень, є обов'язковими для виконання усіма учасниками господарських відносин, які розташовані або здійснюють свою діяльність на відповідній території.

Незаконне втручання органів та посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання забороняється. Не допускається видання правових актів органів місцевого самоврядування, якими встановлюються не передбачені законом обмеження щодо обігу окремих видів товарів (послуг) на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання недійсними актів підприємств, інших суб'єктів господарювання, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів місцевого самоврядування. Ці ж органи та особи несуть відповідальність за свою діяльність перед суб'єктами господарювання, підстави, види і порядок якої визначаються Конституцією України та законами.

Загальні умови, що визначають особливості регулювання господарських відносин встановлюються главою 29 ГК України. Особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

⁴⁷Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 7, ст.84.

⁴⁸Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 13, ст.52.

Правове регулювання господарських відносин здійснюється з урахуванням суспільного розподілу праці, що склався, та об'єктивно існуючих галузей господарства.

Види господарської діяльності та їх класифікація. Вид господарської діяльності має місце у разі об'єднання ресурсів (устаткування, технологічних засобів, сировини та матеріалів, робочої сили) для створення виробництва певної продукції або надання послуг. Окремий вид діяльності може складатися з єдиного простого процесу або охоплювати ряд процесів, кожний з яких входить до відповідної категорії класифікації.

У правовому регулюванні господарської діяльності та у здійсненні державного управління господарством мають враховуватися особливості здійснення суб'єктами господарювання окремих видів цієї діяльності.

Для віднесення суб'єкта господарювання до відповідної категорії обліку визначаються основні, другорядні та допоміжні види господарської діяльності.

З метою забезпечення системи державного управління господарством обліково-статистичною інформацією, яка задовольняє потреби учасників господарських відносин в об'єктивних даних про стан і тенденції соціально-економічного розвитку, господарські та фінансові взаємозв'язки на міждержавному, державному, регіональному і галузевому рівнях, а також впровадження міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності та переходу на міжнародну систему обліку і статистики КМ України затверджує заходи щодо розвитку національної статистики України і державної системи класифікації техніко-економічної та соціальної інформації.

Складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації є:

- 1) класифікація видів економічної діяльності (КВЕД);
- 2) класифікація продукції та послуг (ДКПП)

які затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації та мають статус державного стандарту.

Класифікація видів економічної діяльності. Об'єктами класифікації в КВЕД є усі види господарської (економічної) діяльності суб'єктів.

Нормативно-правовим актом, згідно з яким класифікуються всі види економічної діяльності суб'єктів господарювання (фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб), є Державний класифікатор України ДК 009-2005 «Класифікація видів економічної діяльності», розроблений Українським науково-дослідним інститутом статистики Міністерства статистики України та затверджений наказом Держстандарту України № 375 від 26 грудня 2005 року⁴⁹. Цей класифікатор введений в дію з 01 квітня 2006 року.

Також слід відзначити, що ст. 77 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами⁵⁰ (ратифіковано 10 листопада 1994 року, Законом України № 237/94-ВР⁵¹) передбачено адаптацію статистичної системи України до міжнародних методів, стандартів і класифікацій.

КВЕД гармонізовано з Класифікацією видів економічної діяльності Статистичної Комісії Європейського Союзу (МАСЕ) (КЕУ.1, модифікація 7) на рівні класів, що дозволяє використовувати його для порівняння національних статистичних даних з даними Статистичної Комісії Європейського Союзу без перехідних ключів.

Класифікація продукції та послуг ДК 016-97. Державний класифікатор продукції та послуг (ДКПП), затверджений наказом Держстандарту України від 30 грудня 1997 р. № 822⁵², є складовою частиною Державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації. Класифікатор розроблено відповідно до постанови КМ України від 04 травня 1993 р. № 326 «Про Концепцію побудови національної статис-

⁴⁹Збірник «Класифікація видів економічної діяльності», 2006 р.

⁵⁰«Офіційний вісник України» 2006 р. № 24 від 29/06/2006, стор. 203, стаття 1794, реєстр.код 36581/2006.

⁵¹Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 46, ст.415.

⁵²Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст з Інформаційно-пошукової бази «Право».

тики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики»⁵³.

ДКПП призначено для використання органами центральної та місцевої державної виконавчої влади, фінансовими органами, органами статистики та всіма суб'єктами господарювання (юридичними та фізичними особами) в Україні.

Об'єктом класифікації в ДКПП є продукція та послуги, створені внаслідок усіх видів економічної діяльності.

ДКПП гармонізований з Європейською класифікацією продукції та послуг за видами діяльності (CРА), яка, у свою чергу, пов'язана з Гармонізованою системою опису та кодування товарів (HS) та Комбінованою номенклатурою Європейського співтовариства (CN), а також з Державним класифікатором України ДК 009-96 «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД).

З метою збирання, обліку та оброблення статистичної інформації про продукцію промислового виробництва, а також вирішення завдань макро- і мікроекономічного рівня ДКПП містить номенклатуру типів продукції (розділи 13 - 36), гармонізовану з Переліком промислової продукції (PRODCOM), який віддзеркалює об'єкти обстеження промислового виробництва в межах Європейського співтовариства.

⁵³Інформація про опублікування відсутня. Використовувався текст з Інформаційно-пошукової бази «Право».